

УДК 796.01:141.112Кант
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.2.21>

Поліщук Ростислав Миколайович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри олімпійської освіти
Львівського державного університету
фізичної культури імені Івана Боберського
вул. Костюшка, 11, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-2900-2427

ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ У СПОРТІ: НА ҐРУНТІ ФІЛОСОФІЇ І. КАНТА

Вступ. У статті досліджено основні етичні засади спортивної діяльності крізь призму моральної філософії Іммануїла Канта. Аналізуються поняття обов'язку, автономії, доброї волі як фундаменту справедливої спортивної поведінки. Здійснена спроба концептуалізувати «категоричний імператив» як нормативний принцип у змагальному середовищі. Аргументовано актуальність етики Канта в контексті сучасних викликів: допінг, маніпуляції, комерціалізація спорту.

Актуальність проблеми. Сучасний спорт стикається з численними етичними викликами, що потребують філософського обґрунтування. Зростання комерціалізації спорту, поширення допінгових скандалів, питання гендерної рівності та експлуатації спортсменів актуалізують необхідність розробки чіткої етичної основи для спортивної діяльності. Деонтологічна етика Іммануїла Канта, з її акцентом на універсальних моральних законах та людській гідності, може запропонувати міцне філософське підґрунтя для вирішення цих проблем у спортивному контексті.

Метою статті є аналіз можливостей застосування етичної філософії Іммануїла Канта до сучасного спорту та розробка системи етичних принципів спортивної діяльності на основі його моральних постулатів. Дослідження спрямоване на обґрунтування релевантності деонтологічної етики для вирішення актуальних етичних дилем у спортивному середовищі та створення практичних рекомендацій для спортивних організацій.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс філософських та аналітичних методів: порівняльний аналіз – зіставлення етичних принципів сформульованих Кантом з існуючими підходами до спортивної етики; герменевтичний метод – інтерпретація його категоричних імперативів у контексті спортивної діяльності; системний підхід – розгляд спорту як цілісної системи етичних відносин між різними суб'єктами; казуїстичний аналіз – застосування етичної теорії Канта до конкретних етичних дилем у спорті (допінг, гендерна рівність, комерціалізація).

Результати дослідження. Адаптація категоричного імперативу до спорту: обґрунтовано застосування першого категоричного імперативу Канта до спортивної етики через принципи справедливої гри, дотримання правил та чесної конкуренції. Концептуалізація людської гідності у спорті: розроблено інтерпретацію другого категоричного імперативу для захисту прав спортсменів та протидії їх експлуатації. Філософське обґрунтування спортивної автономії: встановлено зв'язок між принципом моральної автономії та правом спортсменів на самовизначення в межах етичних норм.

Ключові слова: етика спорту, категоричний імператив, мораль, Кант, справедливість, гідність, чесна гра.

Вступ. У сучасну епоху глобалізації спорт значною мірою втрачає своє початкове гуманістичне призначення. Хоча спортивна діяльність традиційно розглядається як простір фізичного вдосконалення, розвитку волі та характеру, сьогодні вона дедалі частіше асоціюється із прагненням до результату будь-якою ціною. Це зумовлює появу серйозних етичних проблем: допінг, корупція, договірні матчі, маніпуляції з рейтингами, комерційний тиск на спортсменів, гендерна дискримінація тощо.

Такі явища ставлять під сумнів моральні орієнтири не лише окремих спортсменів, а й спортивних організацій, державних і міжнародних інституцій. У цій ситуації постає нагальна потреба в системному філософсько-етичному аналізі спорту як соціокультурного феномену. Звернення до класичних етичних концепцій може дозволити нам віднайти фундаментальні моральні критерії, що не підвладні кон'юктурі й тиску обставин.

Особливої уваги заслуговує філософія Іммануїла Канта – одного з найвпливовіших мислителів Нового часу. Його етична система побудована на поняттях автономії, обов'язку, доброї волі та категоричного імперативу і дає можливість оцінювати дії не за результатом, а за їх моральною якістю. Для спорту це означає переосмислення цілей і засобів змагальної діяльності крізь призму морального обов'язку, гідності особи та справедливості.

Кантівський підхід дозволяє споглянути на спорт не лише як на змагання за першість, а як на простір морального самоствердження, поваги до себе та інших, дотримання правил як вияву внутрішньої етики, а не зовнішньої регламентації. Це надзвичайно актуально сьогодні, коли спорт стикається із викликами, що потребують не тільки юридичних або технічних, а передусім етичних відповідей.

Метою статті є аналіз можливостей застосування етичної філософії Іммануїла Канта до сучасного спорту та розробка системи етичних принципів спортивної діяльності на основі його моральних постулатів.

Завдання: Проаналізувати можливості застосування етичної філософії І. Канта до сфери спорту, визначивши, як сформовані ним моральні принципи можуть регулювати спортивну діяльність та поведінку учасників спортивних змагань.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс філософських та аналітичних методів: порівняльний аналіз – зіставлення етичних принципів сформульованих Кантом з існуючими підходами до спортивної етики; герменевтичний метод – інтерпретація його категоричних імперативів у контексті спортивної діяльності; системний підхід – розгляд спорту як цілісної системи етичних відносин між різними суб'єктами; казуїстичний аналіз – застосування етичної теорії Канта до конкретних етичних дилем у спорті (допінг, гендерна рівність, комерціалізація).

Результати дослідження. 1. Етичне вчення І. Канта

Порівняно з більшістю філософів, які були його сучасниками, Іммануїл Кант був пізнім за розквітом своєї думки і опублікував свою першу значиму працю «Критика чистого розуму» [3] в 1781 році у віці 57 років. Але це не стало перепорою у його плідній науковій творчості, оскільки впродовж наступних років свого життя він опублікував численні структурно досконалі та впливові праці в багатьох сферах філософії, зокрема сформувавши свою етичну концепцію. Було видано дві великі праці з етики, а саме «Критику практичного розуму» [2], «Метафізику звичаїв» [11] та його першу коротку розвідку з етики «Основи метафізики моралі» [10], яка містить стислий і відносно зрозумілий опис його етичних поглядів.

Однією з відмінних рис етики Канта є те, що вона зосереджена на обов'язках, визначених правильним і неправильним. Правильне й неправильне (які є основними деонтичними категоріями) відрізняються від хороших і поганих оцінок (які є категоріями цінностей) тим, що вони прямо приписують дії: правильні дії – це ті, які ми повинні робити (морально зобов'язані робити), а неправильні – це дії, які ми не повинні робити (морально заборонено робити). Цей стиль етики називають деонтологією [15, С. 199]. Назва походить від грецького слова *deon*, що означає обов'язок або зобов'язання. І. Кант вважає, що всі наші обов'язки можуть бути виведені з категоричного імперативу. Спершу варто пояснити, що німецький філософ має на увазі під словосполученням «категоричний імператив», а потім розглянемо зміст цього правила.

По-перше, І. Кант вважає, що мораль повинна бути раціональною. Він моделює свою мораль на науці, яка прагне відкрити універсальні закони, що керують світом природи. Подібним чином мораль буде системою універсальних правил, які керують діями. З його точки зору, правильна дія в кінцевому рахунку є розумною дією. І. Кант вважає, що етика складається з настанов про

те, що ми повинні робити. Слово «імператив» у його категоричному імперативі означає наказ чи обов'язкову вимогу. Однак, на відміну від більшості інших наказів, які зазвичай надходять ззовні, ці накази надходять зсередини, з нашого власного розуму. Проте вони функціонують однаково: це команди для виконання певних дій.

Кант розрізняє два види імперативів: гіпотетичний і категоричний. Гіпотетичний імператив – умовний наказ [2, С. 22]. Він залежить від потреб чи бажань людини та зазвичай має таку форму: «Якщо ти хочеш добре скласти тест, тобі слід багато і плідно навчатися» – це гіпотетичний імператив. Команда, яку ви вивчаєте, залежить від вашого бажання добре скласти іспит. Як приклад: «Якщо ви хочете бути у кращій формі, вам слід займатися спортом». Такі накази більше схожі на пораду щодо досягнення наших цілей, ніж на моральні правила. Якщо у вас немає конкретного бажання або цілі, то гіпотетичний імператив не застосовується. Наприклад, якщо ви не хочете бути в кращій формі, то гіпотетичний імператив про те, що ви повинні займатися спортом, вас не стосується [12, С. 53–67].

Справжній моральний імператив не буде залежати від бажань чи потреб, і саме це є категоричним імперативом, який замість форми «якщо-тоді» є абсолютним наказом. Прикладами категоричних імперативів можуть бути «Ти не повинен вбивати», «Ти повинен допомагати тим, хто цього потребує», або «Не кради». Неважливо, які ваші бажання чи цілі – ви повинні дотримуватися категоричного імперативу, незважаючи ні на що.

Кант вважає, що є один категоричний імператив, який є найважливішим і яким повинні керуватися всі наші дії [2, С. 48]. Це найвищий категоричний імператив, з якого випливають усі інші моральні правила. Цей категоричний імператив можна висловити кількома різними способами, і Кант представляє три його формулювання в «Основах метафізики моралі».

Ідея, що лежить в основі першого формулювання категоричного імперативу, полягає в тому, що моральні правила мають бути універсальними законами. Якщо наші моральні правила повинні бути раціональними, вони повинні мати однакову форму. З цієї ідеї І. Кант виводить своє перше формулювання категоричного імперативу: «дійте лише відповідно до тієї максими, за допомогою якої ви можете водночас бажати, щоб вона стала універсальним законом» [10, С. 31]. Сам мислитель називав це формулювання формулою універсального закону.

Те, що І. Кант має на увазі під максимою, – це особисте правило або загальний принцип, який лежить в основі конкретної дії. Як розумні істоти ми не діємо випадково: ми розробляємо певні правила, які говорять нам, що робити в різних обставинах. Повна максима включатиме три частини: дію, обставини, за яких ми робимо цю дію і мету цієї дії. Важливим моментом є те, що ми керуємося загальними принципами, які ми собі даємо, які говорять нам, що ми будемо робити за певних обставин.

Таким чином, перше формулювання є перевіркою того, чи слід дотримуватися певної максими чи ні. Ми перевіряємо максиму, універсалізуючи її, тобто запитуючи, чи можливо кожному жити за цією максимою. Якщо це правило можна універсалізувати, що означає, що кожен може жити за ним, то його можна дотримуватися. Якщо його неможливо універсалізувати, то слідувати йому неприпустимо. Логіка тесту на універсалізацію полягає в тому, що будь-яке правило, якого ви дотримуетесь, має застосовуватися до всіх [12, С. 53–67].

Ідея, яка лежить в основі другого формулювання, полягає в тому, що всі люди є *внутрішньо цінними*. Як пише Кант: «Те, що має ціну, може бути замінено чимось іншим як його еквівалент; те, з іншого боку, підняте над усією ціною і тому не визнає еквівалента, має *гідність*» [10, С. 42]. Те, що має ціну, є річчю, але людина має гідність і, таким чином, є позацінною та незамінною. З цього випливає, що людина з гідністю заслуговує на повагу і не повинна ставитися до неї як до речі. Дослідниця Т. Продан зазначає, що: «...гідність як внутрішня цінність є критерієм або принципом, згідно якого відбувається розрізнення в термінології Канта на два характери людського буття – феноменального та ноуменального. Цінність у такий спосіб повинна мислитись не як предмет в онтологічних якостях, а як значимість для суб'єкта. Людина здатна усвідомити значення та сенс моральної здатності в самій собі та в іншій особі, що означає усвідомити власну гідність та гідність іншої особи» [4, С. 105].

І. Кант висловлює цю ідею в другому формулюванні свого категоричного імперативу: «Так дійте так, щоб ви використовували людство, чи то в собі, чи в особі будь-кого іншого, завжди одночасно як мету, а ніколи просто як засіб» [10, С. 38].

Тобто ми не повинні ставитися до людей просто як до засобів досягнення мети, а повинні розглядати їх як цілі, включаючи себе. Ставитися до когось просто як до засобу означає не виявляти до людини належної поваги — не ставитися до людини з гідністю, ставитися до неї як до речі. Один із способів подумати про ставлення до когось як до мети та засобу полягає в тому, що коли ви ставитеся до людей як до мети, ви робите їхні цілі своїми цілями, а коли ви ставитеся до людей як до засобів, ви змушуєте їх робити свої цілі вашими цілями.

Крім того, друге формулювання також включає ідею про те, що ми не повинні ставитися до себе лише як до засобу для досягнення цілей. У «Основах метафізики моралі» Кант наводить два приклади обов'язків перед собою: ми не повинні вчиняти самогубство та ми повинні розвивати деякі зі своїх корисних талантів. У «Метафізиці моралі» філософ наводить ще кілька, зокрема, що не слід прагнути жадібної користі, одурманювати себе надмірною їжею чи напоями, а також не бути надмірно рабським.

Третє формулювання категоричного імперативу І. Канта засноване на понятті царства цілей. Що він розуміє під царством вчений пояснює: «Під царством я розумію систематичне об'єднання різних раціональних істот через загальні закони» [10, С. 41]. Царством цілей ми маємо уявити взаємопов'язаний світ раціональних істот, де до кожного ставляться як до мети, і до всіх інших ставляться як до цілей, і всі поділяють однаковий набір законів.

Кант пояснює третє формулювання так: «Чини так, що ти сприймаєш людство, як в твоїй особі так і в особі будь-кого іншого, завжди як мету і ніколи лише як засіб» [10, С. 46].

Як згадувалося, німецький мислитель вважає, що автономія є необхідною для моралі. Він підкреслює, що кожен з нас є творцем власних моральних правил. Ми повністю автономні істоти і якби нам нав'язали нашу мораль, це підірвало б нашу автономію: ми б не могли повністю керувати нашими діями. Щоб зберегти повну автономію, кожен має бути творцем власних моральних правил.

Однак, якщо кожен створює свої власні моральні правила, то чи не будуть люди розходитися в думках щодо того, що є правильним і неправильним? І. Кант вважає, що категоричний імператив є єдиним раціональним моральним правилом, і він також вважає, що ми можемо вивести повний, послідовний набір моральних обов'язків з категоричного імперативу. Таким чином, кожна людина, яка повністю дотримується своєї раціональності, погодиться з тим, що є правильним, а що неправильним.

Попри велику кількість критики, якої зазнала етика Канта, вона залишається однією з найвпливовіших етичних теорій у сучасній західній етиці. Перше і друге формулювання категоричного імперативу також мають велику інтуїтивну привабливість. Незважаючи на абстрактний спосіб висловлення першого формулювання, його основний зміст полягає в тому, що етичні правила мають бути універсальними і, що якщо будь-яке правило не можна універсалізувати, його не слід дотримуватися. Це посилює наше відчуття того, що всі люди заслуговують рівної моральної уваги і ми не повинні робити особливих винятків для себе чи інших. А друге формулювання говорить про те, що ми є істотами з внутрішньою цінністю та гідністю, і використовувати людей як об'єкти чи знаряддя є глибоко аморальним. Кант помістив ці інтуїції у витончену та ретельно продуману структуру, яка донині залишається дуже корисним способом міркувати над складними моральними питаннями.

2. Кантова етична концепція та її застосування у спорті

Як було зазначено, І. Кант сформулював універсальний моральний принцип — категоричний імператив, який вимагає: «Дій лише згідно з тією максимою, керуючись якою ти можеш одночасно побажати, щоб вона стала універсальним законом». На відміну від гіпотетичного імперативу, що залежить від умов і цілей, категоричний імператив має безумовний характер і зобов'язує незалежно від особистих прагнень чи зовнішніх чинників. Спробуємо екстраполювати його формулювання на феномен спортивної культури.

У спортивному контексті це може означати наступе: кожен учасник змагання повинен дотримуватися таких норм поведінки, які могли б стати загальними правилами для всіх. Наприклад, якщо один спортсмен дозволяє собі симулювати травму, щоб здобути перевагу, така практика (універсалізована) зруйнує саму суть чесного змагання. Отже, дія, яка не витримує перевірки універсалізації, є морально неприйнятною.

Кантова мораль вимагає, щоби особа розглядалася не як засіб до мети, а як мета сама по собі. Це надзвичайно важливо в умовах сучасного спорту, де спортсмен часто сприймається як інструмент досягнення престижу, прибутку або політичного капіталу. Такий підхід суперечить баченню мислителя щодо гідності людської особистості. У контексті змагань це проявляється в повазі до суперника, тренера, судді – як до автономної моральної істоти, а не «перешкоди» на шляху до медалі.

Застосування категоричного імперативу до етики гри передбачає суворе дотримання правил, незалежно від того, чи є можливість порушити їх безкарно. Адже моральна цінність дії полягає не у зовнішньому результаті, а в тому, що вона здійснюється з почуття обов'язку. Саме це вирізняє моральний вчинок із прагматичної вигоди або страху перед санкцією.

Крім того, етика Канта – це етика автономії. Людина повинна діяти не під зовнішнім примусом, а згідно з внутрішнім моральним законом. У спорті це означає, що справжня етична поведінка можлива лише тоді, коли спортсмен особисто визнає цінність чесної гри, поваги до правил і суперника. Без внутрішньої мотивації моральність стає лише інструментом зовнішнього іміджу.

Таким чином, кантова концепція моральності формує фундамент для переосмислення етичних засад спортивної діяльності. Вона ставить в центр уваги не результат, а етичну якість дії, не зовнішній успіх, а внутрішнє моральне вдосконалення особистості.

3. Принципи автономії та обов'язку спортсмена

Центральним елементом етики Канта є поняття автономії моральної волі, тобто здатності людини самостійно визначати для себе моральні закони та керуватися ними. Така автономія протиставляється гетерономії – ситуації, коли поведінка людини залежить від зовнішніх чинників: користі, страху покарання, суспільного тиску тощо.

У спорті автономія означає, що спортсмен повинен дотримуватися правил і норм чесної гри не тому, що за цим стежить арбітр, або з міркувань репутації, а тому, що він самостійно визнає ці норми як морально обов'язкові. Йдеться про внутрішню етику, яка передує будь-якому зовнішньому контролю. Така позиція дозволяє говорити про справжню моральну зрілість спортсмена.

На цьому тлі важливо осмислити кантівське розуміння обов'язку. Кант вважав, що моральна дія має цінність лише тоді, коли вона виконується саме з обов'язку, тобто з усвідомлення моральної необхідності, а не з прагнення до вигоди [6, С. 1–22]. Наприклад, спортсмен, який відмовляється від участі у договірному матчі, навіть за умови значного тиску, чинить морально саме тому, що керується обов'язком, а не користю.

У сучасному спорті нерідко спостерігається інституціоналізована аморальність: спортсмени дотримуються етики доти, доки є ризик покарання або негативного розголосу. Кантова концепція вимагає переходу від такої умовної моральності до моральної автономії, де обов'язок виступає як внутрішня мотивація, а не зовнішній регламент.

Принцип обов'язку також вимагає постійної рефлексії над власними вчинками. У цьому контексті спортивне середовище можна розглядати як моральну лабораторію, де особистість вчиться робити вибір на користь добра – навіть тоді, коли це йде врозріз із зовнішніми стимулами. Тренування, суперництво, втома, поразки – все це ставить людину перед вибором: бути вірним моральному закону чи піддатися спокусі компромісу.

«Чесна гра, центральний принцип спортивної етики, може бути тісно пов'язана з акцентом Канта на обов'язку та повазі до особистості. Згідно його вчення, дії у спорті повинні поважати автономію та гідність усіх учасників, дотримуючись правил як універсальних максим. Ця перспектива ставить під сумнів такі практики, як шахрайство, яке не може бути універсалізованим, не суперечачи самій сутності змагання» [7, С. 766–769].

Таким чином, автономія й обов'язок у спорті за Кантом – це не просто етичні концепти, а практичні засади, що формують відповідальну, вільну й гідну особистість, здатну втілювати моральні ідеали навіть у конкурентному, напруженому середовищі.

4. Гідність особи і цінність людського в спорті

Одна з ключових засад етики Іммануїла Канта – це принцип гідності особи. За Кантом, кожна людина володіє внутрішньою, безумовною цінністю не тому, що вона корисна або ефективна, а тому що вона є моральною істотою, здатною до самостійного вибору добра. Ця гідність є не-порушною та несумісною з інструментальним ставленням до людини як засобу досягнення цілей [13, С. 83].

У спортивній практиці це означає, що спортсмен не повинен бути зведений до функції – він не «машина для перемог», не «інвестиція» тренера чи федерації, не «продукт» для продажу медіа. Його тіло, воля, психіка не можуть бути предметом експлуатації заради престижу, грошей чи рекордів. Така інструменталізація суперечить основоположному кантівському імперативу: «Дій так, щоб людство у твоїй особі й в особі кожного іншого завжди розглядалося як мета, а не лише як засіб».

Ця ідея має конкретні моральні наслідки: захист спортсменів від виснажливих навантажень, що підривають їхнє здоров'я; недопустимість насильства в тренувальному процесі, навіть якщо воно «дає результат»; повна заборона дискримінації – за віком, статтю, етнічним походженням, національністю чи сексуальною орієнтацією; забезпечення психологічної безпеки спортсмена в умовах тиску з боку медіа чи глядачів.

Особливо гостро постає питання гідності в дитячому спорті, де діти часто стають заручниками амбіцій дорослих. З позиції кантівської етики це – морально неприйнятно, адже дитина є особистістю з гідністю, а не потенційним чемпіоном, якого можна формувати на власний розсуд.

Гідність особи вимагає також визнання моральної відповідальності спортсмена. Це означає, що він не лише об'єкт захисту, а й суб'єкт, здатний самостійно приймати рішення згідно з моральним законом. Повага до себе, здатність сказати «ні» – це форма реалізації гідності у змагальному середовищі.

Таким чином, кантівське розуміння гідності дає філософське підґрунтя для того, щоб гуманізувати спорт, перетворити його з арени фізичного протистояння на простір утвердження моральної цінності кожної особистості – незалежно від її успіхів чи статусу [1, С. 15–17].

Ще відомий діяч, барон П. де Кубертен у своїй філософії олімпізму хотів поставити спорт на службу гармонійному розвитку людини з метою сприяння мирному суспільству, яке дбає про збереження людської гідності. Власне, що в Європейській Хартії Спорту зазначено наступе: «захищати та розвивати моральні та етичні основи спорту, а також людську гідність і ...».

Проте, є певні зауваження. Згідно з твердженнями Р. Джуліанотті, міжнародні спортивні керівні органи, які намагаються подати себе як організації, що піклуються про сприяння та захист гідності та благополуччя людей, не відповідають більшості вимог, викладених, наприклад, у Декларації прав людини 1948 року: «Керівні органи спорту схильні ігнорувати егалітаризм, надаючи пріоритет елітним спортсменам у розподілі ресурсів. Спортивні «дисциплінарні процедури» проти спортсменів часто розглядаються посадовими особами в закритому порядку. Спортивні керівні органи зазвичай обмежують свободу слова, дисциплінуючи тих, хто критикує посадових осіб та процедури. Історично склалося так, що серед юних спортсменів спеціалізація у спортивних дисциплінах з метою виходу на елітний рівень незмінно призводила до серйозного дефіциту в інших формах освіти, які в іншому випадку сприяли б їхньому особистому та соціальному розвитку [9, С. 360–361].

5. Етика Канта і проблеми сучасного спорту

Етика Канта, з її акцентом на універсальних моральних принципах та автономії, пропонує основу для аналізу етичних проблем у сучасному спорті. Застосовуючи кантівські принципи, ми можемо оцінити моральність таких дій, як шахрайство, використання допінгу, що покращує спортивні результати, та роль технологій, таких як VAR, зрештою сприяючи створенню більш етичного та справедливого спортивного середовища [14].

Сучасний спорт – це не лише сфера змагання, а й складний соціокультурний інститут, де перетинаються інтереси особистостей, корпорацій, медіа, держави й міжнародних структур. Така багатофакторність створює серйозні моральні виклики, на які потрібні не просто ситуативні рішення, а філософсько обґрунтовані підходи. Етика Іммануїла Канта надає універсальні критерії для розв’язання цих проблем, оскільки базується на ідеї морального закону, який однаковий для всіх розумних істот.

Розглянемо кілька ключових моральних викликів сучасного спорту крізь призму кантівської етики:

1. Допінг і маніпуляції результатами. Застосування заборонених засобів задля покращення результатів є типовим прикладом аморальної поведінки, яка порушує принцип універсалізації. Якщо би всі спортсмени застосовували допінг, спорт втратив би сенс як чесне змагання. Допінг також суперечить обов’язку спортсмена дбати про своє тіло як про частину моральної особистості – адже це не лише «інструмент результату», а частина гідності людини.

2. Комерціалізація спорту. Під тиском ринку спорт усе більше перетворюється на виставище, де моральні цінності часто поступаються вигоді. Кантова етика застерігає проти такого перетворення особи на засіб: спортсмен стає продуктом, тренер – менеджером, глядач – споживачем. Це нівелює етичну складову спорту як простору самореалізації вільної особистості.

3. Дискримінація та нерівність. У багатьох спортивних середовищах зберігаються форми дискримінації: жінки отримують менше винагород, спортсмени з інвалідністю маргіналізуються, спортсмени з країн третього світу мають менше шансів. Кантова етика, що наполягає на рівній гідності кожної людини, не допускає жодної форми приниження особи за ознаками, які не мають морального значення.

4. Насильство, агресія, культ перемоги. Деякі види спорту або стилі тренування культивують агресивність як головну чесноту. Це суперечить кантівському розумінню морального вдосконалення особи. Перемога, здобута ціною приниження суперника чи втрати людяності, не має моральної цінності. Кант закликає до етики поваги, а не панування.

Таким чином, етика Канта пропонує не реактивні, а системні відповіді на виклики сучасного спорту. Вона вимагає оцінювати будь-які дії не з точки зору користі, а з позиції того, чи відповідають вони моральному закону, чи поважають гідність особи, чи можуть стати законом для всіх. У цьому – її універсальність і практична цінність для переосмислення етичного базису спортивної культури.

6. Перспективи морального виховання через спорт

У моральній філософії Іммануїла Канта значне місце посідає поняття виховання – як формування автономної особистості, здатної керуватися моральним законом. Спорт, як інтенсивна форма соціальної практики, володіє великим потенціалом для такого виховання – за умови, що він розуміється не лише як боротьба за результат, а як етична школа характеру. Саме так його розглядає П. Арнольд, який зазначає про «тісний взаємозв’язок між спортом та освітою як із соціальної, так і з моральної точок зору». Дослідник стверджує, що спорт відіграє настільки важливу роль у суспільстві, що він має бути невід’ємною частиною навчальної програми» [5].

У кантівському сенсі спорт може слугувати інструментом моральної самодисципліни: дотримання правил, вміння приймати поразку з гідністю, повага до суперника, здатність відмовитися від сумнівних переваг. Це не просто риси поведінки, а прояв здатності діяти з обов’язку, що й є основою морального розвитку.

У цьому контексті особливої ваги набуває роль тренера як морального вихователя/наставника. Тренер не лише формує технічні навички, а й впливає на моральне становлення спортсмена – через власний приклад, через створення справедливих правил взаємодії, через плекання поваги до праці, гідності й відповідальності. У світлі кантівської етики тренер повинен виховувати не чемпіона, а особистість, здатну до автономного морального вибору.

Також спорт створює ситуації, в яких розкривається моральна зрілість: прийняття суддівських рішень, поведінка в умовах поразки, ставлення до травмованого суперника. Ці ситуації – моменти істини, що вимагають не лише фізичної сили, а й моральної витримки. Таким чином, спорт виступає як арена моральної дії, де особа вчиться не лише перемогати, а й залишатися людиною.

У перспективі гуманістичної етики Канта спорт може бути інтегрованим елементом системи морального виховання молоді, формування активного громадянина, відповідальної, вільної особистості. Це вимагає переосмислення стратегій розвитку спорту як державної політики – із фокусом не лише на медалі, а й на етичну якість спортивного середовища [8, С. 20–28].

Таким чином, філософія Канта відкриває шлях до відновлення морального змісту спорту – як простору, де утверджується не перевага над суперником, а самовладання над собою, де головне – не виграти, а виявити гідність, волю й відповідальність у дії.

Висновки. 1. У цій статті здійснено спробу концептуального осмислення етичних засад спорту на основі філософії Іммануїла Канта – одного з найвпливовіших мислителів епохи Просвітництва. Проаналізовано, як категоричний імператив, принцип автономії волі, ідея морального обов'язку та концепт гідності особи можуть слугувати філософськими орієнтирами для критичного переосмислення сучасного спортивного середовища.

2. Кантова етика пропонує універсальний моральний критерій, який може бути застосований до різноманітних форм поведінки у спорті – як на рівні особистісному, так і на інституційному. Йдеться не про ситуативну мораль, а про послідовну вимогу внутрішньої етичної узгодженості дії з принципами розуму.

3. Автономія і моральний обов'язок спортсмена повинні розглядатися як основа спортивної етики. Лише той спорт, у якому спортсмени діють не з примусу чи заради винагороди, а з усвідомлення моральної необхідності, заслуговує звання виховного й гуманістичного феномену.

3. Гідність особи – центральна категорія кантівської етики – має бути невід'ємною цінністю спортивного життя. Людина у спорті не повинна бути засобом досягнення цілей інших, об'єктом маніпуляцій чи джерелом комерційного прибутку. Визнання спортсмена як особистості, а не ресурсу – це умова морального відродження спорту.

4. Кантова філософія пропонує теоретичні ресурси для вирішення моральних проблем сучасного спорту: допінг, комерціалізація, дискримінація, агресія. Усі ці виклики постають як відхилення від морального закону, що вимагає універсалізму, поваги, рівності та відповідальності.

5. Моральне виховання через спорт – одна з перспектив практичного втілення етики Канта. Якщо спорт сприймати не як засіб досягнення результатів, а як середовище формування характеру, то він стає важливим інструментом у вихованні автономної, морально відповідальної особистості.

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що етичне переосмислення спорту на ґрунті кантівської філософії є не лише теоретичним проєктом. Воно має реальну практичну цінність для освітньої, управлінської, тренерської й спортивної спільнот. Адже тільки тоді, коли спорт буде керуватись не лише правилами, а й моральними законами, він здатен стати простором людського вдосконалення й утвердження гідності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джунь В. В. Принцип гідності особи в спортивній деонтології. Здоровий спосіб життя : зб. наук. ст. Львів, 2006. Вип. 9. С. 15–17.
2. Кант І. Критика практичного розуму. Переклад з німецької: Ігор Бурковський. Київ: Юніверс, 2004. 240 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
4. Продан Т. Людська гідність в етико-правовому вченні І. Канта. Гуманітарні студії: зб. наук. праць. Київ, 2017. Вип. 30. С. 100–112.
5. Arnold P. Sport, Ethics and Education. London: Cassell, 1997.

6. Butcher, R., & Schneider, A. Fair Play as Respect for the Game. *Journal of the Philosophy of Sport*, 25(1), 1998. P. 1–22.
7. Ethics of Competition in Sports: A Kantian Perspective on Fair Play and Sportsmanship in Physical Education", *IJNRD – INTERNATIONAL JOURNAL OF NOVEL RESEARCH AND DEVELOPMENT*, Vol. 9, Issue 4, page no. b766–b769,
8. Farias, J. The Sport for All Ideal: A Tool for Enhancing Human Capabilities and Dignity. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 63(1), 2014. 20–28.
9. Giulianotti, R. Human rights, globalization and sentimental education: The case of sport. *Sport in Society: Culture, Commerce, Media, Politics*, 7(3), 2004. P. 355–369.
10. Kant I. *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
11. Kant I. *Kant: The Metaphysics of Morals*. Gregor M, trans. 2nd ed. Denis L, ed. Cambridge University Press; 2017. 308 p.
12. Matthews, George & Hendricks, Christina (eds.). *Introduction to Philosophy: Ethics*. The Rebus Community, 2019. P. 53–67.
13. McNamee, M.J., & Parry, S.J. (Eds.). *Ethics and Sport* (1st ed.). Routledge, 1998. 300 p.
14. Møller, Verner. *The Ethics of Doping and Anti-Doping: Redeeming the Soul of Sport*. Routledge, 2009. 168 p.
15. Thorpe, Lucas. *Immanuel Kant and Deontology*. In Michael Hemmingsen, *Ethical Theory in Global Perspective*. Albany: SUNY Press, 2024. pp. 191–206.

REFERENCES

1. Dzhun V. V. (2006) Pryntsyp hidnosti osoby v sportyvni deontolohii [The principle of personal dignity in sports deontology]. *Zdorovyi sposib zhyttia : zb. nauk. st. Lviv. Vyp. 9* . S. 15–17. [in Ukrainian]
2. Kant Immanuil (2004). *Krytyka praktychnoho rozumu* [The Critique of Practical Reason]. Kyiv: Yunivers. 240 s. [in Ukrainian]
3. Kant, Immanuil (2000). *Krytyka chystoho rozumu* [Critique of pure reason]. K.: Yunivers. 504 s. [in Ukrainian]
4. Prodan T. (2017). Liudska hidnist v etyko-pravovomu vchenni I. Kanta [Human dignity in the ethical and legal teachings of I. Kant.]. *Humanitarni studii: zb. nauk. prats. Kyiv. Vyp. 30*. S. 100–112. [in Ukrainian]
5. Arnold P. (1997). *Sport, Ethics and Education*. London: Cassell. 160 p.
6. Butcher, R., & Schneider, A. (1998). Fair Play as Respect for the Game. *Journal of the Philosophy of Sport*, 25(1), 1–22. [in English]
7. Ethics of Competition in Sports: A Kantian Perspective on Fair Play and Sportsmanship in Physical Education" (2024), *IJNRD – INTERNATIONAL JOURNAL OF NOVEL RESEARCH AND DEVELOPMENT*, Vol. 9, Issue 4, page no. b766–b769. [in English]
8. Farias, J. (2014). The Sport for All Ideal: A Tool for Enhancing Human Capabilities and Dignity. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 63(1), 2014. 20–28. [in English]
9. Giulianotti, R. (2004). Human rights, globalization and sentimental education: The case of sport. *Sport in Society: Culture, Commerce, Media, Politics*, 7(3), 355–369. [in English]
10. Kant I. (1998). *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. – Cambridge: Cambridge University Press. [in English]
11. Kant I. (2017). *The Metaphysics of Morals*. Gregor M, trans. 2nd ed. Denis L, ed. Cambridge University Press; 308 p. [in English]
12. Matthews, George & Hendricks, Christina (eds.) (2019). *Introduction to Philosophy: Ethics*. The Rebus Community. 53–67. [in English]
13. McNamee, M.J., & Parry, S.J. (Eds.). (1998). *Ethics and Sport* (1st ed.). Routledge. 300 p. [in English]
14. Møller, Verner (2009). *The Ethics of Doping and Anti-Doping: Redeeming the Soul of Sport*. Routledge. 168 p. [in English]
15. Thorpe, Lucas (2024). *Immanuel Kant and Deontology*. In Michael Hemmingsen, *Ethical Theory in Global Perspective*. Albany: SUNY Press. pp. 191–206. [in English]

Polishchuk Rostyslav Mykolaiovych

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Olympic Education
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Bobersky
11, Kostyushka str., Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2900-2427

ETHICAL PRINCIPLES IN SPORTS: BASED ON THE PHILOSOPHY OF I. KANT

Introduction. *The article examines the basic ethical principles of sports activity through the prism of Immanuel Kant's moral philosophy. The concepts of duty, autonomy, and good will are analyzed as the foundation of fair sports behavior. An attempt is made to conceptualize the "categorical imperative" as a normative principle in a competitive environment. The relevance of Kant's ethics in the context of modern challenges is argued: doping, manipulation, and commercialization of sports.*

Relevance of the problem. *Modern sports face numerous ethical challenges that require philosophical justification. The growth of commercialization of sports, the spread of doping scandals, issues of gender equality, and the exploitation of athletes highlight the need to develop a clear ethical basis for sports activity. Immanuel Kant's deontological ethics, with its emphasis on universal moral laws and human dignity, can offer a solid philosophical foundation for addressing these problems in a sports context.*

The purpose of the article is to analyze the possibilities of applying Immanuel Kant's ethical philosophy to modern sports and to develop a system of ethical principles of sports activities based on his moral postulates. The study is aimed at substantiating the relevance of deontological ethics for solving current ethical dilemmas in the sports environment and creating practical recommendations for sports organizations.

Research methods. *The work uses a complex of philosophical and analytical methods: comparative analysis – comparing Kantian ethical principles with existing approaches to sports ethics; hermeneutic method – interpreting Kantian categorical imperatives in the context of sports activities; systemic approach – considering sports as a holistic system of ethical relations between different subjects; casuistic analysis – applying Kant's ethical theory to specific ethical dilemmas in sports (doping, gender equality, commercialization).*

Research results. *Adapting the categorical imperative to sport: the application of Kant's first categorical imperative to sports ethics is justified through the principles of fair play, compliance with the rules, and fair competition. Conceptualizing human dignity in sport: an interpretation of the second categorical imperative is developed to protect the rights of athletes and counteract their exploitation. Philosophical justification of sports autonomy: the connection between the principle of moral autonomy and the right of athletes to self-determination within ethical norms is established.*

Key words: *sports ethics, categorical imperative, morality, Kant, justice, dignity, fair play.*